УДК 81’271:355.23

М.О.Кульчицька
доцент кафедри українознавства
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ФАКТОР ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ОФІЦЕРА

У статті акцентуються соціально-лінгвістичні та пізнавально-діяльнісні аспекти особистісного розвитку індивіда у контексті військово-технічної підготовки, актуалізується проблема вдосконалення культури мовлення офіцера як суб’єкта ділової та педагогічної взаємодії.

Ключові слова: особистісний розвиток, міжособистісна взаємодія, мова і культура мовлення, відповідальність.

Пояснення значення слова “офіцер” – особа командного чи начальницького складу – містить значно більший, історично й соціально означений комплекс значень. Домінантними серед них можна було б назвати такі, як: інтелект, етикет, розважливість і поміркованість, зразковість і культура. Свого часу з цим поняттям пов’язували визначення “еліта”. На жаль, сьогодні ми не завжди можемо погодитися з таким окресленням. Про це свідчить і велика кількість наукових праць, присвячених головно тематиці особистісного формування, розвитку морально-етичних і педагогічних якостей сучасного офіцера (Атаманчук М.О., Зязюн І.А., Дунець Л.М., Олійник Т.І та ін.). Навіть після поверхового аналізу можна стверджувати, що всі вони (праці) засвідчують нагальну потребу оновлення професійно-особистісної підготовки офіцерського складу до життєдіяльності в умовах сучасного суспільно-політичного, глобалізовано-планетарного життя на основі здобутих знань завдяки традиційно найкращим новітнім методикам.

Цікаво те, яку ж роль при цьому відіграє мовна компетенція офіцера і чи приділяється її розвитку достатньо уваги? На відміну від видань радянського часу, у яких можна було знайти цілі розділи, присвячені мовній культурі і мовленню офіцера, про ці аспекти підготовки сучасні дослідники згадують, але наче побіжно, спорадично, несистемно, як наприклад, у найновіших навчальних посібниках із військової психології та педагогіки [2, 3, 8], котрі призначені для спеціалізованої підготовки особового та офіцерського складу. Читаючи їх, мусиш визбирувати окремі складові авторського бачення ролі мови у становленні особистості військовослужбовця через самовиховання, визначення особистісного смислу життєдіяльності й вплив на нього колективної думки військового об’єднання, відповідно через морально-психологічну підготовку, виховання, дисциплінування тощо.

Розглядаючи складові вищого рівня професійної підготовки, варто згадати і про необхідність часткового формування й розвитку мовної компетенції особового складу, і передусім офіцерів. Адже перш за все військовослужбовці – це люди з індивідуальними мотиваційними установками й особисто визначеними та сприйнятними моделями міжособистіної взаємодії, а визначальною рисою людини розумної та соціально адаптованої є вміння якісно здійснювати комунікативну діяльність. Комунікація і взаємодія під час виконання професійної діяльності, у тому числі організаційна, навчально-виховна, засадничо не можливі без культури мови й мовлення. Ці поняття настільки глибоко вкорінені в нашій свідомості, що ми часто сприймаємо їх несвідомо, як щось давно звичне. Це означає – механічно користуємося здобутими мовними знаннями, не задумуючись над своїм мовленням (що, як, коли, кому, для чого говоримо?), не звертаємо увагу на те, як мовні впливи можуть маніпулювати нами і нашим життям, не беремо на себе відповідальність за наш вплив на інших людей, а це означає – не думаємо, що для офіцера неприпустимо. Саме мова, її поліфункціональність і синергетика (мова як символічне явище, оселя людського духу, яка енергетично пов’язана із енергіями

простору і Всесвіту) [2] є тим наскрізним організуючим фактором, який впорядковує й визначає наше буття. Останнім часом появляються нові наукові дослідження, в яких наголошується на особистій відповідальності кожної людини за власне мовлення й необхідність розуміння того, як воно може вплинути на навколишній світ, на важливості позитивного мислемовлення, результатом чого є гармонізація міжлюдських, ділових та міжособистісних взаємин.

На нашу думку, у контексті підготовки офіцерів з її зорієнтованістю на потребу дати людині правильне усвідомлення себе в системі визначених суспільних відносин та належне фахове виховання, скерувати й сприяти особистісному саморозвитку, увага до мовних явищ має концептуальне значення. Підтвердженням сказаного можуть бути слова М.Гуцуляка, який після спілкування з генералом Чернілевським зрозумів: зброя для військовослужбовця – не лише технічний засіб самозахисту чи нападу, не менш важливим є володіння зброєю, якою є слово, мова, "і знання мови повинно бути жорстко, певною мірою по-військовому безжалісно проконтрольовано: українська – сльозам не вірить... Не лише вчитель і літератор зберігають українську своєю працею. А ще й оберіг державної мови – офіцер-військовик. Офіцер – бо він щодня на очах підлеглих, є публічною державною особою, високопосадовцем, призначеним оберігати державність взагалі і мову – зокрема..." [5]. Ця цитата підтверджує, що саме в процесі спілкування утворюється така духовно-перцептивна та емоційна єдність, яка під впливом прикладу сильної, сформованої особистості розвиває здатність до усвідомлення й засвоєння таких світоглядно важливих для офіцера і значущих особистісних смислів життєдіяльності та морально-етичних стереотипів, як: національне почуття, любов до мови і культури тощо [3, с. 63]. Тут же знаходимо підтвердження того, що у воєнізованому колективі в процесі сумісної життєдіяльності виробляється певна подібність поглядів, думок, позицій, інтересів і переконань [3, с. 20], і що це сприяє виробленню "певних зразків духовної культури, духовного збагачення та визначення нового смислу свого соціального буття (…)" [3, с. 27]. Саме це явище і слід брати за основу для вдосконалення умінь і навичок комунікативної діяльності офіцера.

Побутує точка зору, що культура – це спосіб діяльності, а отже, культура офіцера як цільова установка особистісного саморозвитку – це також робота, робота, перш за все, над своєї мовою і мовленням, адже, як справедливо зазначає В.Ягупов, саме "слово має бути найважливішим інструментом офіцерів у навчально-виховній роботі з особовим складом. Правильно застосоване, воно завжди дасть позитивний ефект" [9, с. 126]. Це твердження посилюють думки багатьох діячів української культури, які неодноразово говорили про те, що, як узагальнює Н.Бабич, "мова – дивовижний дар людини. Слово, безсиле само по собі, стає могутнім і нездоланним, дієвим і привабливим, якщо сказане вміло, щиро і вчасно" [1, с. 191]. "У наш час, як і колись, – підтверджує авторка, – убогість мови означає убогість думки", а загальна, всеохопна "повага до слова необхідна так само, як і повага до людини" [1, с. 192].

Важливим у контексті зазначеної теми аспектом є і особистісний виховний вплив, які, як зазначає В.Ягупов, супроводжує всю професійну діяльність офіцера, і зокрема її педагогічну складову, адже "саме від офіцерів найчастіше залежить настроєність воїнів на виконання бойових завдань, мобілізація їхніх інтелектуальних, духовних, психічних (…) можливостей, зняття у них тривожності, страху, напруженості в екстремальних ситуаціях" [9, с. 6]. Зрозуміло, що всі необхідні словесні дії повинні підкріплюватися особистим прикладом і відповідними ситуативними поведінковими реакціями. Педагогіка вже давно підкреслила перевагу принципу діяльнісного навчання. Отже, позитивні приклади командирів, їхня особиста зацікавленість у саморозвитку, що супроводжується поглибленням гуманітарної підготовки себе і своїх підлеглих, допомагатимуть засвоювати загальнолюдські моральні звички та цінності, що сприятимуть ефективній співпраці й викликатимуть стійке прагнення до самовдосконалення.

Гуманітарно зорієнтовані акценти підготовки мають розкривати здатність особистості до саморефлексії й пізнання себе з усвідомленим розумінням того, що ти робиш і для чого чиниш саме так [3, с. 63]. Саме тоді можна говорити про початок особистісного саморозвитку. Із психологічної точки зору особистісний саморозвиток розглядають як тривалий постійний процес, спрямований на покращання, вдосконалення певних особистісних якостей. Тобто можна сказати, що це психологічна готовність до активної, цілеспрямованої й систематичної роботи над собою з метою "формування й розвитку у себе позитивних та усунення негативних якостей особистості відповідно до усвідомлених потреб і вимог військової служби й діяльності, а також на реалізацію особистої програми розвитку" [4, с. 563]. До нього правильним буде долучити й поняття "самовиховання", найбільш поширене серед військовослужбовців через методи самозобов'язання, самоорганізації життя й діяльності, самоконтролю й прийоми самовправ, самокритики, самопримусу, самонагадування, самозвіту [4, с. 570].

Вказані методи і прийоми можна застосувати і щодо розвитку мовної компетенції військовослужбовця та офіцера, яку засадничо визначає поняття "культура мовлення". У спеціальній літературі є дуже багато визначень, кожне з яких фіксує певні грані цього поняття. Крізь призму об'єкта нашого дослідження поняття "культура мовлення" чітко фіксує взаємозалежність двох його аспектів – теоретичного і практичного. Починаючи роботу над собою, офіцерові перш за все слід зосередити увагу на тому, як він виражає свої думки, у який спосіб через мовлення репрезентує себе колегам по роботі, підлеглим і світові. Якщо теоретичні поняття, пов'язані з дотриманням мовних норм, мали бути закладені на етапі початкової середньої освіти, то практичні повинні відпрацьовуватися через усвідомлення професійної першопотреби в умінні якісно, виразно, чітко, зрозуміло, змістовно, доступно, емоційно, правильно говорити й, у разі потреби, здійснювати мовний вплив, постійне поглиблення й удосконалення теоретичних знань за допомогою відповідної довідкової літератури, особистий інтерес, "увагу до мови взагалі і до рівня власного мовлення зокрема, поліфункціональність мовленнєвої практики й переконаність у суспільній цінності високого рівня культури мовлення" [1, с. 195-196] під час професійної діяльності та у міжособистісному спілкуванні. Б. Антоненко-Давидович, відомий своїми актуальними до цього часу працями з культури мови і мовлення, свого часу наголошував, що правильно і чисто говорити своєю мовою може кожний, необхідно лише мати на те волю і бажання. І це, на його думку, аж ніяк не прерогатива чи перевага вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників. Культура мовлення – не лише його якісна ознака, це повинно бути обов'язком кожної культурної людини. Підсумовуючи, Б.Антоненко-Давидович стверджує, що культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично. Культура мовлення автоматично розвиває культуру й логіку мислення, оскільки ще давні греки, які номінували поняття, "логос" одним з головних понять риторичної (мовленнєвої) діяльності, підкреслювали нерозривний зв'язок мислення і мовлення, про що у XX ст. М. Рильський писав: "Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова". Тому цілковиту рацію має К. Панасюк, яка, як і Д. Карнегі, наголошує, що вербальне спілкуванняя, мова і мовлення людини становлять її інтелектуальний автопортрет [6]. Для сучасного офіцера важливо розуміти й те, що через власне мовлення він представляє рівень фаховості й освіченості цілої державної структури. А якщо мовлення проходить за умов міжнародної взаємодії – то й цілої країни, нації. Адже поняття "мова" є засобом духовного єднання людей у певну спільноту, фіксації, відтворення й передавання народної пам'яті, соціального досвіду. Саме через вільне й правильне володіння мовою і мовленням офіцер демонструє свою психологічну зрілість та моральну стійкість, самостверджується як суб'єкт корисної для громади військової діяльності.

Отже, за сучасних умов життєдіяльності культура мовлення дійсно є однією з концептуальних засад особистісного розвитку офіцера, бо це поняття засадничо визначає усі аспекти людської діяльності, спонукає до постійного контролю й роботи над собою,

стимулює професійне зростання. Сказане концептуально підсумовують слова А. Печеї, який писав: “Саме в людині містяться джерела всіх наших проблем, на ній зосереджені всі наші прагнення і сподівання, у ній всі початки й усі кінці й у ній же основи наших надій. І якщо ми хочемо відчути глобальність всього існуючого на світі, то в центрі цього повинна стати цілісна людська особистість і її можливості (…), саме в їх розвитку полягає не тільки можливий розв’язок усіх її проблем, але й основа загального самовдосконалення і самовиявлення роду людського” [7, с. 183-184]. Наше мовлення – це індикатор всього, що складає внутрішню сутність людини, показник її ставлення до Світу, життя, до інших людей та до себе. І лише від кожного з нас, яким би видом діяльності ми не займалися, залежить самоорганізація себе як особистості, самодисципліна і внутрішнє усвідомлення відповідальності за наші вербальні вчинки перед усім суспільством у його сучасній та майбутній реалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: Навч. посіб. – Львів, 2003.
2. Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови: Лінгво-філософські нариси. – К., 2009.
3. Варій М.Й. Основи соціальної психології військового колективу: Наук. монографія. – Львів, 2000.
4. Варій М.Й., Козяр М.М., Коваль М.С. Військова психологія і педагогіка: Посібник. – Львів, 2003.
5. Гуцуляк М. Слово – як криця…// Військо України. – 2008. – № 5. /Електронний ресурс: http://www.vu.mil.gov.ua/index.php?part=article&id=667
6. Панасюк К.В. Філософія професіоналізму в контексті мовної компетенції офіцера-військовика / Електронний ресурс: http: //www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vnv/2010_13/217-227.pdf
7. Печчеи А. Человеческие качества. – Москва, 1980.
8. Тоц А.С. Динаміка самовдосконалення майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі. Авреф. дис… канд. психол. наук: 19ю00.07 / А.С.Троц; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечнікова. – К., 2003. – 20 с. – укр.
9. Ягупов В. Військова психологія: Підручник. – К., 2004.
10. Ходань О. Морально-етична культура офіцера: педагогічний аспект // Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна. – Вип. 23. – 2008. – С. 148-156.